

ҚАЗАҚСТАН НАРЫҒЫ ҮШІН КҮРЕС: АҚШ ЖӘНЕ ҚХР**Токтагулова Эльвира Замерхановна**Elviratoktagulova1@gmail.com

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Халықаралық қатынастар факультеті, Аймақтану
мамандығы студенті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – Қ.Ғ. Даркенов

Түйіндеме: Қазақстан тәуелсіздігін алғаннан кейін елге шетел инвестициялары құйыла бастады. Қазақстанға соңғы 20 жыл ішінде 300 млрд АҚШ доллары көлемінде шетел инвестициялары тартылды. 2018 жылдың нәтижесінде АҚШ инвестиция құюшы мемлекеттердің ішінде алғашқы үштіктің қатарына кіріп жатса, Қытай төртінші орында.

Кілтті сөздер: Қазақстан, экономикалық ынтымақтастық, инвестиция, акторлар.

Екі ірі экономикалық лидер өз үлесін мүмкін болғанша әлемнің бүкіл аймақтарына үйлестіруге тырысады. Қазақстанға 2017 жылы тікелей шетелдік инвестициялардың жалпы ағыны \$20,8 млрд. құрады. Бұл \$5,2 млрд, 2016 жылдың көрсеткішінен 27% артық. Барлығы шикізаттық емес секторларға барлық шетелдік инвестициялардың шамамен 50% бағытталған.

Елдер бойынша шетелдік тікелей инвесторларға 2018 жылғы 3 тоқсанда тиесілі табыстар

Елдердің атауы	3 тоқ. 2018			
	Барлығы млн АҚШ доллар	оның ішінде:		
		акционерлік капитал бойынша кіріс		борыштық құралдар бойынша кірістер (сыйақы)
	қайта инвестицияланған кіріс	Дивидендтер		
барлығы	4 848	765	3 079	1 005
АҚШ	1 642,0	868,1	617,1	156,8
ҚЫТАЙ	266,3	208,5	54,8	2,9
Тағы басқалар	2 939,7	-311.6	2 407,1	845.3

Ұлттық банк статистикасы

2018 жылдың 5 айында ірі инвесторлармен 69 жаңа жобаны іске асыру бойынша келісімге қол жеткізілді, оның ішінде Қытай, Түркия, АҚШ, БАӘ, Ұлыбритания, ЕО және басқа елдерден 10 трансұлттық компаниялар бар.

Қытайдың Қазақстанға құйған инвестиция және кредит беру көлемі жылдан жылға өсіп келеді. Қазақстанның Қытай алдында қарызы 12,3 млрд АҚШ долларын құрайды. Ресми мәліметтер бойынша біздің елге құйылған инвестиция көлемі 43 млрд АҚШ долларын құрады. Қытай капиталы құрайтын компания саны қазіргі таңда 1200 жетті [1].

Жібек жолы бағдарламасы аясында Қытай мемлекеттік даму банкі басқа да қаржы орталықтармен қоса Қазақстан территориясында құрылыс жобаларына 50 млрд. АҚШ доллары көлемінде көмек көрсетті [2].

"Салалық сегментте қытайлық инвесторлар үшін тартымды 5 сектор бөлінеді: Көлік және қоймалау (4,9 млрд.АҚШ долл.), тау-кен өнеркәсібі (2,6 млрд.АҚШ долл.), қаржы және сақтандыру қызметі (2,2 млрд.АҚШ долл.), құрылыс (2,1 млрд. АҚШ долл.) және өңдеу өнеркәсібі (2,1 млрд.АҚШ долл.) көтерме-бөлшек сауданы (833,1 млн.). ТОП-5 саланың үлесіне 88,9% (14 млрд. АҚШ долларын құрады (2014 жылы-68,4%)" , — делінген finprom.kz зерттеуде [3].

Назарбаев және Си Цзиньпин арасында жоғары деңгейдегі кездесулер 2012 жылдан бастап сомасы 67 млрд АҚШ долларын құрайтын 127 құжатқа қол қойылды.

Қазақстанда Қытайға қатысты фобия, қорқыныш ұлғая түсуде.. ҚХР мен ҚР арасындағы ШЫҰ саммитінен кейін жасалған инвестициялық келісімдердің негізгі пакеті Қытай экономикасында шамадан тыс үстемдік ететін тәуекелдер туралы пікірталастар жиіледі.

Д. Абаевтың пікірінше Қытай тарапынан қорқыныш туудың бірден- бір себебі Үкімет тарапынан Қытай инвестициялары мен кредиттік келісімдердің ашық әрі нақты жарияланбауында. Бұдан Қытай экономикасына келешекте тәуелділік тудыруы мүмкін деген пікірлер бар.

Сонымен қатар Қытай компаниялары тек мұнай мен газға ғана емес, металлургияға да, сондай-ақ Қазақстан экономикасының басқа да салаларына инвестиция салуға әзір екенін білдірді. Бұл біріншіден, қытайлық компаниялар мемлекеттің айтарлықтай қолдауына ие. Екіншіден, осы қолдаудың арқасында және ҚХР-дан келетін компанияның қуаттары мен капиталының артықтығы салыстырмалы төмен рентабельділігі немесе жоғары тәуекелі бар салаларға салынуы мүмкін немесе керісінше мәжбүр болады.

Айта кетерлігі, Қытаймен жасалған келісім-шарт талаптары қандай да бір жұмыстар Қытай жабдықтарында және Қытай қызметкерлерін тартумен жүргізілетіндігі Қазақстанда ұқсас машиналар, станоктар мен мамандардың жоқтығымен түсіндіріледі. Іске асырылып жатқан жобалар көрсеткендей, Қытай және отандық қызметкерлердің үлесіне қатысты қытай тарапы барынша икемділік танытып, қазақстандықтарға жұмыс орындарын ұсынуға келісуде.

51 өндірісті Қазақстан территориясына көшіру туралы мәселеде, Қытай шикізат көздеріне жақын орналастыру мақсатын көздейді, ал қытайлық мамандардың ағылуын, Қазақстанда тиісті білімі бар мамандар жоқтығымен түсіндіреді. Министр Даурен Абаев бұл жобаның тиімділігін анықтау үшін жеткілікті ақпараттық көздері жетпейді деп мәлімдейді. Жоба инвестицияның жиынтық көлемі 27 млрд доллардан астам сомаға бағаланады. 2018-2019 жылдары инвестиция көлемі 4,4 млрд доллардан асатын 11 жобаны іске асыру басталады. Бұл жобалардың орындалуы 20 мыңға жуық тұрақты жұмыс орнын құруға мүмкіндік береді [4].

"Бір белдеу — бір жол" бастамасы бойынша пікірлердің кең спектрі қалыптасты. Бірақ Қытай үшін әлемдегі екінші экономика ретінде өткізу нарықтары мен шикізат көздеріне жылдам және қауіпсіз қол жеткізу күн сайын аса маңызды мәселе болып саналады [5].

"Жол" бойында қытай компанияларының қатысуымен 80-нен астам сауда-экономикалық ынтымақтастық аймағы орнатылды және 200 мыңнан астам жұмыс орны құрылды.

Қытай 2013 жылдың қазанында Азия Инфрақұрылымдық Инвестициялық Банкін құру туралы шешім қабылдады және бір жыл өткеннен кейін 21 мемлекет құру туралы келісімге қол қойды. Бүгінгі таңда банк 57 елді қосады. 2017 жылдың маусым айында өтетін жыл сайынғы жиналыста шамамен 25 ел Қытай қаржы мекемесінің қатысушысы бола алады - Ирландия, Канада, Эфиопия, Судан және басқалары АІВ-ге кіру үшін ресми түрде өтініш білдірді. Ірі экономикалардың тек қана Құрама Штаттары мен Жапониялары Азия банкінің мүшесі емес [6].

«Азия Инфрақұрылымдық Инвестициялық Банкінде Халықаралық Валюта Қоры мен Дүниежүзілік Банкке елеулі қауіп төндіріп қана қоймай, сонымен қатар олардың ұлттық экономикасы, АИИБ-ның негізгі мақсаттары ірі инфрақұрылымдық жобаларға

инвестициялар болып табылады, ол қытай жобасының экономикалық белбеуін құрудың негізіне айналуы керек «Жібек жолы», - дейді география ғылымдарының докторы, профессор Шарипжан Надиров, - Қытай Жібек жолы экономикалық және саяси карталарды өзгертеді Қытайдың бастамасы Қытай, бүкіл Қытай Жібек жолындағы басты мемлекет, сондай-ақ жаңа әлемдік қаржы институтында АИИБ, ондаған бірлескен құрылтайшыларға қарамастан, Қытай алғашқы скрипканы ойнайды және штаб-пәтері Бейжіңде орналасқан.

Профессор Надировтың айтуынша, Қытайдың жоспары енді АҚШ түсінеді. Жобаның түпкі мақсаты, ол сенімді емес, долларға емес, юанға негізделген жаңа жаһандық қаржы-экономикалық жүйені құру.

Тікелей АҚШ инвестициялардың Орталық Азия мемлекеттері ішінде 80%і Қазақстанға бағытталған. Қазақстанда қазіргі таңда американдық қатысумен 500 астам компания және Қазақстанмен бірлескен 140 жоба қызмет атқаруда, оның ішінде көбінесе мұнай- газ, тау- кен өндіруші саласына байланысты.

Қазақстан тәуелсіздік жылдарында американдық инвесторлар ел экономикасына 40 миллиардтан астам доллар инвестициялады. Бұл туралы Vnews.kz тілшісіне берген сұхбатында сол кездегі ҚР Премьер-Министрінің бірінші орынбасары Асқар Мамин мәлімдеді.

«Chevron», «ExxonMobil» және «Electriks» сияқты компаниялар машина жасауда, энергетика салаларына қомақты сома бағытталған. Биыл біз сауда миссиясымен екіжақты қарым-қатынастарды кеңейтудеміз. АҚШ және Қазақстан арасындағы қатынастардың жаңа кезеңі нәтижесінде 7 миллиард долларлық келісімдерге қол қойылды. Маминнің айтуынша, соңғы 8 айы ішінде мемлекеттер арасындағы тауар айналымы 20 пайызға артты. Тараптар жақын арада бұл көрсеткішті арттыруға ниетті. Стратегиялық әріптестікті кеңейту туралы бірлескен мәлімдеме біздің елдеріміздің арасындағы сауда мен инвестицияларды одан әрі кеңейтудің негізі болды. Біздің ЖІӨ-нің 7% -ы және тікелей инвестициялардың 8% -ы Америкаға тиесілі. Біздің экономикамыз өсіп келе жатқанын көріп отырмыз, соның арқасында 2018 жылдың қыркүйегінен бастап біздің ІЖӨ 4% -ға дейін өсті және ол ұзақ уақытқа өседі деген мәлімдеме жасады.

Қазақстан-Америка бизнес-форумы аясында бірқатар салаларда, соның ішінде ауыл шаруашылығында, инфрақұрылымда, авиация, цифрлау және IT-де екі жақты құжаттарға қол қойылды. Valmont, MasterCard, Honeywell және Sierra Nevada Corporation сияқты ірі компанияларға қол қойды [7].

«Ресей бүгінгі шайқаста жетекшілік етеді, ал Қытай ертеңгі күннің шайқасын жүргізеді, бұл біздің экономикамыздың, әрбір мемлекетке және әрбір ісіне әсер етеді», - деді Сенат отырысында ФТБ директоры Кристофер Рэй [8].

Егер Құрама Штаттар барлық елдерді өз тарапынан жеңуге тырысса, онда, жағдайдың нашарлауы мүмкін. Енді, мысалы, Мексика мен Канада АҚШ арасында НАФТА шекарасында жаңа келісімшартында жаңа толықтырулар пайда болды. Егер Канада мен Мексика Қытаймен қандай да бір қосымша келісімдер жасаса, Құрама Штаттар шарттың нормаларын қайта қарауы мүмкіндігі бар. «Бұл АҚШ-тың, негізінен, Қытайға қарсы күресуге бел байлағанын көрсетеді», - Атлантикалық Кеңестің (АҚШ) стратегиялық болжам жасау басқармасының (АҚШ) директоры Мэтью Берроуз. Өз кезегінде Қазақстанға да бұл «соғыстың» өз әсері тию ықтималдылығы бар. Енді АҚШ «Бір белдеу - бір жол» жобасына кедергілер тигізуі мүмкін. Ал бұл жоба Қазақстан үшін өте маңызды. Сондықтан, егер олар белсенді түрде қарсыласа, бұл Қазақстан үшін теріс салдар алып келуі мүмкін [9].

АҚШ Қазақстанға тікелей санкциялардың болмайтындығына сенімді. Алайда Қытайға және Ресейге бағытталған санкциялар күшейтілуі мүмкін. Жанама түрде бұл жағдай Қазақстанға да өз әсерін тигізуі мүмкін. Бірақ, Ресейге немесе Қытайға қарсы күшейтілетін санкциялар Қазақстанға әсер етеді. Америка Құрама Штаттары бұл халықаралық құқыққа қайшы келетініне қарамастан, үшінші тарап, әсіресе Вашингтонмен сауда қатынасы тәуелді мемлекеттерге ережелерді белгілеуге тырысады. Сондықтан қандай да бір ықпал етуі мүмкін: мемлекет Мәскеуге және Пекинге қалай әрекет ету керектігін Қазақстанға ұсына алады.

Вашингтон ұсынысы ішіне Қазақстан өз ұстанымдарын басқа да күшті «үшінші ойыншылармен», атап айтқанда, Еуропалық Одақпен синхрондау керек деген ұсыныс та кіреді.

Атқарушы директор және Жаңартылған Бреттон-Вуд комитетінің (RBWC) құрылтайшысы Марк Узан айтуы бойынша Вашингтон жаһандануды қолдайды және сауда соғысы күнделікті нормаға айналады. Қазір не болып жатыр? Құрама Штаттар Қытайдың жаңа бәсекелес екендігін түсінді және бұл тек сауда ғана емес, технология, инвестиция және басқа да салаларға қатысты. Бұл соғыс ғаламдық экономикада өзін жариялады. Инвесторлар алаңдатушылық білдіруде. Инвестицияларды Қытай ішінде құра бастайды және АҚШ-қа тікелей экспорттайды.

Сарапшы М. Узан сонымен бірге жаһандық экономикадағы жағдай Қытай мен АҚШ арасындағы сауда-саттық соғыстарының нәтижесіне тікелей байланысты екенін атап өтті.

Сиань астық және мұнай өнеркәсібі Қазақстан Үкіметімен астық және май тұқымдарын сату жөнінде келісім бойынша Қытай артықшылықтарға ие. Қазақстанда өнімді өсіріп, оны Қытайға өндеп, сату үшін ортаазиялық елге қайта жібере отырып, компания вице-президенті Лю Дунмин компания шығындары 20% қысқартатынын мәлімдеді. Ал, АҚШ-тың стратегиялық және халықаралық зерттеулер ортылығының қызметкері Қытай «Бір белдеу- бір жол» бағдарламасы арқылы құрлықтағы ұмтылыстардың ортасында орналасқан үлкен аймақ екені туралы мәлімдеді. АҚШ осы мәселеде Қытай Қазақстанның дамуына қатысу мәселесін қарасыру қажет деген мақсат қойды [10].

Пекиннің теңдессіз шетел валютасындағы резервтері әлемдік нарықтағы негізгі ойыншы болып табылатын Пекинді және дамып келе жатқан экономикалардың негізгі өндірушісін құрды. Қытайдың өте күшті салыстырмалы қаржылық күші несиені кеңінен тарату үшін пайдаланылуы мүмкін және осылайша экономикалық тәуелділіктер тудырады [11].

Біріншіден, ағымдағы даму қарқыны бар қазіргі көлік инфрақұрылымы болашақта Қытайдың өсіп келе жатқан халықаралық саудасын жеңе алмайды. ҚХР жаһандық сауда мүдделерін толыққанды жүзеге асыру үшін жаңа көлік-логистикалық жүйе қажет. Мәселе мынада, ол сауда тасымалдарында ортақ көзқарастар мен мүдделерге барынша ие болуы және сауда мен транзит мәселелерінде ең аз дегенде Қытайдың ерекше мүдделерін ескеруі тиіс елдердің өте көп санын қамтиды.

Екіншіден, әлемдік сауданың негізгі жолы таяу болашақта әлемдік мұхит болып қалады. Онда АҚШ басым. Әсіресе, бұл Оңтүстік Қытай теңізі, Малакк шығанағы, Парсы шығанағы, Ормуз шығанағы, Гибралтар шығанағы, Суэцкий және Панама арналары сияқты маңызды учаскелерге қатысты.

Осылайша, Қытай шикізатының импорты мен өнімінің экспорты Американың ҚХР-ға қарсы жау немесе серіктес ретінде қатынасына сыни тәуелділікпен көрсетіледі. Ал Қытайдың әскери-теңіз әлеуеті американдықпен салыстыруға болмайды. Бұл Әскери-теңіз күштерінің сандық және сапалық сипаттамаларына ғана емес, әскери-саяси одақтар жүйесіне де қатысты, яғни бұл Қытайдың Америкамен салыстыруға мүмкіндігі жоқ мінездеме.

Сондықтан Қытай үшін, мүмкін, сауда жолдарын шектеулі әртараптандырудың жалғыз тәсілі құрлықшілік және жағалау коммуникацияларын дамыту болып табылады. Еуропа мен Таяу Шығысқа Орталық Азия елдері мен Ресей арқылы қол жеткізу осы тұрғыда Қытай үшін өте үлкен мәнге ие. Бірақ мұнда темір жол тасымалдары тауарлардың шектеулі тобы үшін ғана баға бойынша салыстырмалы артықшылығы болуы мүмкін және кез келген жағдайда теңіз жолдары үшін толыққанды балама бола алмайды.

Қорытындылай келгенде, екі ірі экономика тікелей- жанама түрде аймақта өз ережелерін жүргізуге ұмтылуда. Алайда Ұлттық экономикадағы қытай "үлесінің" өсуі қауіп туғызбауы тиіс, өйткені бұл қытай экономикасының өсуінің және оның жаһандануының салдары болып табылады. Аспан асты елінің Қазақстан экономикасын бағындыруға деген мақсатты ұмтылысы туралы айту жеткілікті негіздер жоқ. Қазақстан-Қытай белсенді қатысатын әлемнің жалғыз елі емес. Егер қытайлық сыртқы экономикалық белсенділікке

қарайтын болсақ, Қазақстан инвестициялау мен несиелендіру үшін ең ірі нысан емес. Қарапайым тілмен айтқанда, біздің еліміз әлемнің екінші экономикасымен тікелей шектесетін болса, қытайлық қатысудың өсуі сөзсіз. Егер экономиканың, интеграцияның тәуелділігі немесе өзара тәуелділігі туралы айтатын болсақ, онда Қазақстан әлі де Ресей экономикасымен тығыз байланысты. Мұны бірлескен кәсіпорындар саны мен жұмыс күші мен тауарлар қозғалысының көлемі бойынша оңай бақылауға болады.

Ал, АҚШ- пен қарым- қатынасты тұрақты түрде оң бағытта жалғасады. Қытай және АҚШ арасында сауда соғысы Қазақстан үшін екі жақты қатынасты баланапта ұстауға мүмкіндік туып отыр. Қазақстан өзінің бағытын біржақты етуі тиімсіз.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Выступление Бакытжана Сагинтаева на инвестиционном форуме Kazakhstan Global Investment Roundtable 2018 <http://www.government.kz/ru/novosti/1015198-vystuplenie-bakytzhana-sagintaeva-na-investitsionnom-forume-kazakhstan-global-investment-roundtable-2018.html>
2. Радио Азаттық, Макпал Муканқызы, «Новый кредит из Китая без упоминаний о прежних долгах», 2018
<https://rus.azattyq.org/a/nazarbayev-visit-v-pek-in-ivesticii/29279262.html>
3. Китай стал крупнейшим инвестором транспортной инфраструктуры Казахстана, 2018
<https://www.zakon.kz/4947157-kitay-stal-krupneyshim-investorom.html>
4. Муминов А. Зачем Казахстану нужны китайские инвестиции, 2018
<https://kapital.kz/economic/70249/zachem-kazahstanu-nuzhny-kitajskie-ivesticii.html>
5. 24.kz Китай вышел на четвертое место по обему инвестиций в Казахстан, 2018
<https://24kz/ry/news/economy/item/263592-kitaj-vy-shel-na-chetvertoe-mesto-po-ob-emu-ivestitsij-v-kazakhstan>
6. Китайские инвестиции вызов или благо для экономики Казахстана, 2017
<https://ru.sputniknews.kz/economy/20170607/2456620/kitajskie-ivesticii-vyzov-ili-bлаго-dlya-ehkonomiki-kazahstana.html>
7. Mishura I. US investment in Kazakhstan has reached over 40 billion dollars, 2018
<http://optimizm.kz/2018/10/25/us-investment-in-kazakhstan-has-reached-over-40-billion-dollars/>
8. РИА Новости Глава ФБР назвал Китай самой долгоиграющей угрозой для контрразведки, 2018 <https://ria.ru/20181010/1530374455.html>
9. Севостьянова И. Противостояние США и Китая отразится на экономике Казахстана, 2018
https://forbes.kz/process/expertise/protivostoyanie_ssha_i_kitaya_otrazitsya_na_ekonomike_kazahstana/
10. Cheng E. Kazakhstan pushes for US deals- helped by China's investments, 2018
<https://www.cnbc.com/2018/01/31/kazakhstan-pushes-for-us-deals--helped-by-chinas-investments.html>
11. Bohnenberger-Rich S. China and Kazakhstan:Economic Hierarchy, Dependency and Political Power? London, 2015, pg. 120-121 <https://docviewer.yandex.kz/view/>